

Hoewel de Engelse componist Jonathan Harvey wereldwijd als een van de meest inventieve en fantasierijke componisten wordt beschouwd, geniet hij in Nederland nauwelijks bekendheid. Tijdens de Matinee op de vrije zaterdag proberen de organisatoren VARA, VPRO en NPS daar verandering in te brengen. Liefst vijf werken van deze componist staan dit seizoen op het programma. Vier daarvan beleven hun Nederlandse première. Ter kennismaking een portret van de componist en zijn werk.

Evert de Cock

De componist Jonathan Harvey

Filosoof van de religie

Jonathan David Harvey werd geboren op 3 mei 1939 in Sutton Coldfield, Warwickshire en is daarmee van de generatie van Peter Schat, Louis Andriessen en Otto Ketting. Vader Harvey was amateurcomponist en groot liefhebber van muziek uit de Barok en de vroeg-twintigste eeuw. Het is daarom niet verwonderlijk dat Jonathan al vroeg begon met componeren; zijn eerste werkjes schreef hij op zesjarige leeftijd. Vier jaar lang, van 1948 tot 1952, zong hij als koorknaap mee in het koor van Saint Michael's College in Tenbury, waardoor zijn muzikale belangstelling verder werd aangewakkerd. In de vier daaropvolgende jaren volgde hij lessen aan het college in Repton en speelde hij als cellist mee in het National (British) Youth Orchestra.

Hij vervolgde zijn muziekstudie aan het Saint John's College in Cambridge en nam, op aanraden van niemand minder dan Benjamin Britten, privé-lessen bij Erwin Stein¹ en Hans Keiler. Zowel Stein als Keiler zijn discipelen van Arnold Schönberg, waardoor Harvey al vroeg in zijn loopbaan een gedegen kennis meekreeg van de dodecafonie.

Zijn werken uit de eerste helft van de jaren zestig kenmerken zich door een vrije compositiestijl met invloeden uit verschillende bronnen. In zijn Strijkkwartet uit 1962 klinken Bartók, Tippett en Fauré door, terwijl *Four Images after Yeats* (1969) door Britten beïnvloed lijkt. *Triptych*, eveneens uit 1962, is de eerste officiële compositie van Harvey. Uit dit werk blijkt duidelijk de belangstelling voor de serialiteit van Schönberg en de modaliteit van Messiaen. In zijn Symfonie uit 1966 weet hij beide invloeden op een homogene wijze samen te brengen in één compositie.

In 1964 behaalt Harvey een graad in de filosofie aan de Universiteit van Glasgow. In datzelfde jaar

wordt hij als docent aangesteld aan de faculteit muziek van de Universiteit van Southampton. Naast zijn werk als componist en docent is Jonathan Harvey ook actief als professioneel cellist.

In de periode 1969-1970, als hij dankzij een Harkness Fellow de gelegenheid krijgt om in Princeton te studeren, heeft hij een aantal korte ontmoetingen met Milton Babbitt (1916). De tijd in Princeton is voor Harvey van groot belang geweest. Door een diepgaande studie van *Der freie Satz* van Heinrich Schenker en de toepassing van de daarin beschreven analysemethode² werd hij zich veel bewuster van vorm en samenklank (harmonie).

De Universiteit van Cambridge verleende hem in 1972 de graad van Doctor of Music. Sinds 1988 is Harvey als Professor of Music verbonden aan de Universiteit van Sussex.

Jonathan Harvey wordt tegenwoordig wereldwijd beschouwd als één van de meest inventieve en fantasierijke Europese componisten. Vooral zijn elektronische werken worden hogelijk gewaardeerd, iets wat voor het genre heel bijzonder is.

Het is moeilijk om de muziek van Harvey te omschrijven, daarvoor is de stijl te eigen. *The Independent* omschreef zijn muziek als 'een veeleisende en verfijnde spirituele zoektocht die de inzichten van de momenteel populaire ritualistische componisten in een aards daglicht weet te zetten'.

Het staat buiten kijf dat Harvey een groot musicus is, zowel in zijn uitvoeringen als in zijn denken. Dit hoge intellectuele niveau gevoegd bij zijn affiniteit met filosofie zou wel eens de verklaring kunnen zijn voor het feit dat een groot deel van zijn werk een sacraal, gewijd karakter heeft. Zijn werk straalt een

vorm van rust uit van iemand die boven de materie staat, zonder zichzelf daarbij heilig te verklaren. In vergelijking met het werk van tijdgenoten als Brian Ferneyhough (1943) en Harrison Birtwistle (1934) heeft de muziek van Harvey een meditatief, bijna serene karakter met zeer verfijnde kleurschakeringen.

Esthetisch en spiritueel

Voor Jonathan Harvey is muziek 'de taal van een hoger bewustzijn', en dient de kunst louter een esthetisch en spiritueel doel. Hoe hoog het bewustzijn en hoe esthetisch en spiritueel de doelen, het werk van Harvey zal nooit zweverig worden en zal dus nooit en te nimmer het etiket 'New Age' opgeplakt krijgen. Het klinkt misschien paradoxaal, maar de filosofie van de religie staat dichterbij de aarde dan de religieuze handeling.

Een mooi voorbeeld van deze denkwijze is terug te vinden in *Bhakti*, een werk uit 1982 voor kamerorkest en quadrafonische tape, geschreven in opdracht van het IRCAM in Parijs. De compositie, een goed werk om kennis te maken met het gevarieerde oeuvre van Harvey, bestaat uit twaalf relatief korte delen die elk afgesloten worden met een citaat uit de *Rig Veda*, het Heilige Boek van de Hindoes. In het eerste deel wordt de schepping verbeeld: 'Er was geen zijn, er was geen niet-zijn; er was toen geen ruimte en geen firmament erboven. Welke beweging was er? En waar? Onder wiens impuls? Bestond er water, bodemloos en diep?'³

De muziek ontwikkelt zich vanuit een toon en expandeert, waarbij onmiskenbaar de muziek van Edgard Varèse (1883-1965) aan de horizon verschijnt. Een apart hoofdstuk is de tape die een wezenlijk onderdeel van deze compositie vormt. De quadrafonische geluidsband bevat hoofdzakelijk opnamen van de instrumenten die in de partituur voorgeschreven zijn. De opnamen zijn vervormd en gemixed met behulp van een computer. De functie van de geluidsband is divers: de tape heeft een dialoogfunctie, maar staat ook voor transformatie, anticipatie, simultaanvertaling en geheugen. En dat is nou precies waar religie om gaat: *geheugen* en *herinnering*. In zijn boek *De Gouden Tak*, het standaardwerk uit 1922 over mythen, magie en religie, omschrijft J.G. Frazer religie als 'het gunstig stemmen of verzoenen van machten die superieur zijn aan de mens en waarvan men gelooft dat zij de loop van de natuur en het menselijk leven leiden en beheersen. Zo gedefinieerd bestaat religie uit twee elementen, een theoretisch en een praktisch, namelijk een geloof in hogere machten dan de mens en het streven om deze gunstig te stemmen en tevreden te stellen.'⁴ Het theoretisch deel is universeel. In elke

uithoek van de wereld hangt men een vorm van geloof aan. Het praktische deel, het streven om de hogere machten tevreden te stellen, is sterk afhankelijk van plaats en tijd. Het geloof staat in ons geheugen gegrift, het streven bestaat slechts in onze herinnering. Jonathan Harvey put uit zijn geheugen en wordt niet belemmerd door de beperking van de herinnering. Voor hem geldt de filosofie en niet de handeling.

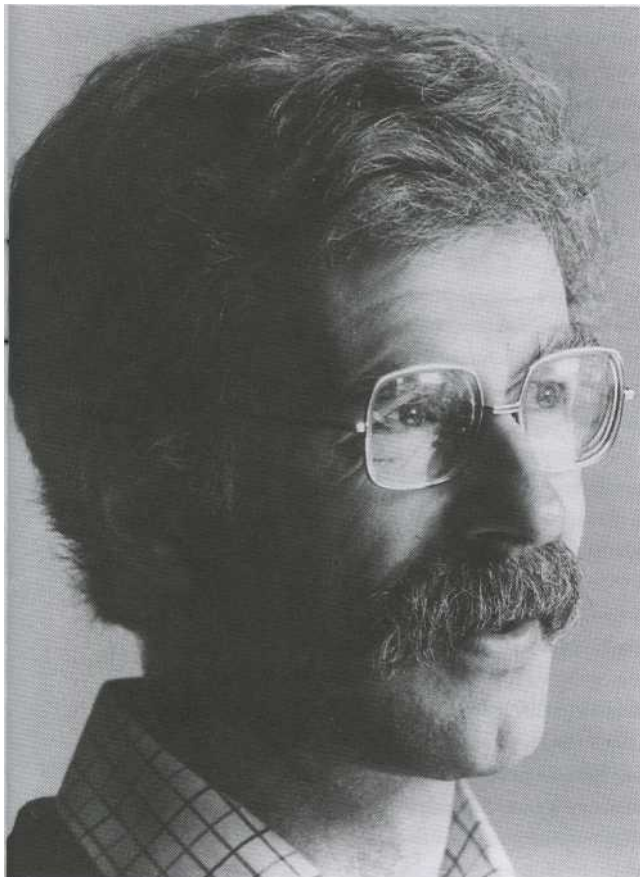
Daarnaast geeft de band de mogelijkheid om boven de beperkingen van de traditionele instrumenten uit te stijgen, om zo een meer universele dimensie te bereiken. Hoewel qua stijl en expressie totaal verschillend, roept *Bhakti* met zijn universele dimensie associaties op met de *Turangalila-symfonie* (1946/48) van Olivier Messiaen.

Op 4 maart 1984 schreef *The Observer* over *Bhakti*: 'Het is een stuk dat sterk de indruk geeft gedacht te zijn vanuit een visioen, en het is moeilijk voor te stellen wat mooier is: de prachtige heldere maar strakke organisatie van toonhoogte en timbre, of de geweldige overvloed aan gebaar en expressie'. In *The Times* voegt Paul Griffiths daar aan toe: 'De kwaliteit van de verbeelding is, zoals altijd bij Harvey, opwindend en uitermate bevredigend voor het oor'.

In 1911 liet Gustav Holst zich in zijn *Hymns from the Rig Veda* inspireren door dezelfde tekst, maar de uitwerking is totaal anders. Waar bij Holst tekst staat, staat bij Harvey *gedachte*.

Jubelende persreacties

Begin jaren tachtig kreeg Jonathan Harvey van Pierre Boulez een uitnodiging om te komen werken bij het Institute de Recherche et de Coordination Acoustique-Musique (IRCAM) in Parijs. Harvey schreef in opdracht van het IRCAM vier werken waarin een prominente rol is weggelegd voor elektronica. Naast *Bhakti* (1982) zijn dat *Mortuos Plango Vivos Voco* (1980) voor tape, *Ritual Melodies* (1990) voor tape en *Advaya* (1994) voor cello, elektronisch keyboard en tape. Deze vier composities tonen hoe goed Harvey het medium beheerst. Het klankmateriaal van *Mortuos Plango Vivos Voco* bestaat uit concrete geluiden die door een computer gemanipuleerd zijn. De compositie wordt wereldwijd beschouwd als een meesterwerk. 'Harvey heeft een stuk gecreëerd van adembenemende schoonheid', aldus Peter Vizard in *The Musical Times* van oktober 1983. In *Ritual Melodies* beperkt Harvey zich tot louter computerklanken. Ook dit werk genereerde weer jubelende persreacties: 'Harvey is één van de weinige componisten die de sceptici kan overtuigen van de waarde van dergelijke technologische ontdekkingstochten' (*Grammophone*, november 1992), en 'De compositie roept het beeld op van een Tibetaanse

Jonathan Harvey

tempel te zamen met andere occulte stemmingen' (*High Performance Review*, winter 1992-1993).

Bij *Advaya* gaan cello en elektronica op een volwaardige wijze samen. Naar aanleiding van de première schreef David Murray in *The Financial Times* onder meer het volgende: 'Het samenspel tussen Frances-Marie Uitti's cello en de toegevoegde elektronische stemmen was op een sensationele wijze effectief, en mondde af en toe uit in een massieve climax op orkestraal niveau. Harvey's onuitputtelijke vernuft en Uitti's acrobatische finesse vervulden ons met ontzag.'

Een ander werk waarin Frances-Marie Uitti een belangrijke rol speelt, is het celloconcert uit 1990. 'De orkestratie is briljant en bloemrijk met de cello als oprechte partner in de dialoog', schreef *Fanfare Magazine* in het juli/augustusnummer van 1993 over het werk, dat opgedragen is aan Uitti.

Op zaterdag 27 september jongstleden werd het nieuwe *Percussion Concerto* voor de eerste maal in Nederland uitgevoerd met Peter Prommel op marimba, vibrafoon en gamelan. Hoe goed een stuk ook gecomponeerd mag zijn, het kan door omringende werken ongewild in de schaduw komen te staan. Het nieuw

concert van Harvey werd gecombineerd met het *Requiem* (1963-1965) van György Ligeti en de *Cantata profana* (1930) van Béla Bartók. 'Het nieuwe *Percussion Concerto* is goed gecomponeerd, maar werd later uit het geheugen geperst door beide Hongaarse giganten. In de herinnering bleef slechts de hoge, ijle klank. De lage strijkers spelen ofwel niet, dan wel voorname-lijk in een stuwend pizzicato. Wat een contrast met de Tibetaanse bromtonen waarmee Ligeti's tijdloze muziek begint! Harvey reflecteert de tijd, Ligeti schept ze', aldus recensent Ernst Vermeulen in *NRC Handelsblad*.

Combineren en programmeren kan een werk maken of breken. Een mooi voorbeeld van 'één plus één is drie' is de *Matinee op de vrije zaterdag* van 11 oktober, waarin *Song Offerings* (1985) van Jonathan Harvey werd gecombineerd met *Offrandes* (1921) van Edgard Varèse, het Tweede Vioolconcert (1995) van Tristan Keuris en een nieuw werk voor twee klarinetten en orkest van Robin de Raaff. *Song Offerings* is een werk voor sopraan, fluit, klarinet, piano en strijkkwintet op tekst van Rabindranath Tagore, waarmee de compositie een Vedische sfeer ademt. *Offrandes* van Edgard Varèse bestaat uit twee liederen voor sopraan en kamerorkest op tekst van twee Mexicaanse dichters. Zowel *Chanson de La-haut* van Vicente Huidobro als *La Croix du Sud* van José Juan Tablada ademen de sfeer van broeierige Mexicaanse mystiek. Een grotere tegenstelling is nauwelijks denkbaar, maar in hun muzikale taal staan Harvey en Varèse dicht bij elkaar dan de tekst zou doen vermoeden. Beide componisten exploreren de mystiek van expanderende tooncellen, wat bij Harvey leidt tot serene klanklijnen en bij Varèse tot exploderende klankblokken. Een dergelijke vorm van weerbarstigheid vinden we ook terug in de muziek van neo-romanticus Tristan Keuris. De jonge garde wordt in dit concert vertegenwoordigd door Robin de Raaff die studeerde bij Geert van Keulen, Theo Loevendie, Pierre Boulez en Brian Ferneyhough. Ook Robin de Raaff is, evenals Harvey en Varèse, geïnteresseerd in de 'uitdijende toon', wat leidt tot microtonaal vergelijkende toonreeksen.

Vocale werken

Jonathan Harvey is buiten Engeland vooral bekend vanwege zijn elektronische composities. In zijn vaderland zijn het vooral de vocale werken die gewaardeerd worden, met name de religieus geïnspireerde composities. Daarbij beperkt Harvey zich niet alleen tot het christendom, maar put hij ook uit de religies van India en het Verre Oosten. In *Bhakti* en *Nataraja* (1983) wordt India gereflecteerd, terwijl *Lotuses*

(1992) verwijst naar het boeddhisme. In zijn kerk-opera in twaalf scènes *Passion and Resurrection* (1981) staat het lijden en de opstanding van Christus centraal. Het werk wordt vooral geprezen vanwege zijn verbluffende eenvoud. Harvey grijpt in dit werk terug op traditionele Gregoriaanse gezangen zonder daarbij de sobere schoonheid van de melodieën geweld aan te doen. Ook in deze compositie staat de gedachte boven de (rituele) handeling, dit in tegenstelling tot het werk van landgenoot John Tavener, die zich in zijn religieuze bespiegelingen regelmatig verliest in oeverloosheid.

Het oeuvre van Jonathan Harvey omvat elk denkbaar genre, van opera tot kamermuziek, van complexe partituren voor elektronica en orkest tot miniatuurtjes voor één enkel instrument. Het werk van Harvey wordt uitgegeven door twee grote uitgeverijen in Londen: Novello en Faber. De catalogus van Novello vermeldt ruim twintig titels, die geschreven zijn vóór 1975, waaronder de Symfonie uit 1966. Bij Faber worden de werken uitgegeven die na 1975 zijn geschreven. Onder de ruim zestig titels bevinden zich de opera *Inquest of Love* (1991-1992) en *Madonna of Winter and Spring*, een werk voor orkest, synthesizers en elektronica uit 1986.

Hoewel de muziek van Jonathan Harvey in ons land zelden wordt uitgevoerd, zijn er toch Nederlandse musici die werk van hem op cd hebben gezet, waaronder Harrie Starreveld (fluit), René Eckhardt (piano), Het Trio, Frances-Marie Uitti (cello) en het Nieuw Ensemble onder leiding van Ed Spanjaard (zie discografie).

Vermeldenswaardig is ten slotte zijn Tubaconcert *Lightness and Weight* uit 1987: de titel zegt genoeg...

Noten

1. Erwin Stein was met Anton Webern en Alban Berg één van de oudere leerlingen van Arnold Schönberg die in 1918 de *Verein für musikalische Privataufführungen* oprichtten. Deze vereniging stelde zich ten doel musici en muzikliefhebbers een goed beeld te geven van eigentijdse muziek. Het essay *Musical thought: Beethoven and Schoenberg* uit 1927 van Erwin Stein geeft een goed beeld van neoclassicistische aspecten in het werk van Arnold Schönberg.
2. In zijn postuum gepubliceerde boek *Der freie Satz* (1935) kleedt Heinrich Schenker ieder tonaal gecomponeerd werk uit tot een

grote of kleine tonica-drieklank. Hij onderscheidt daarbij drie niveaus: Hintergrund, Mittelgrund en Vordergrund. Het boek *Van Aristoxenos tot Stockhausen* (deel 2) van Louis Peter Grijp en Paul Schepers (Wolters-Noordhoff, ISBN 90-01-34809-2) biedt een goede kennismaking met de Schenkeriaanse analyse.

3. *De Schepping*, De Bezige Bij, Amsterdam, 1996, p. 138.
4. *The Golden Bough*, vert. A.J. van Braam, uitgeverij Contact, Amsterdam, p. 78.

Selectieve discografie

Bhakti: Ensemble Spectrum onder leiding van Guy Protheroe (NMC CD001) en Le Nouvel Ensemble Modern onder leiding van Lorraine Vaillancourt (Auvidis Montaigne MO 782086).
Celloconcert: Frances-Marie Uitti en het Orchestra Sinfonica dell'Emilia-Romagna 'Arturo Toscanini' onder leiding van José Ramon Encinar (Et cetera KTC 1148).
Song Offerings: Penelope Walmsley-Clarke (sopraan) en London Sinfonietta onder leiding van George Benjamin (Nimbus CD NI 5167).
Dum Transisset Sabbatum: Saint Paul's Cathedral Choir onder leiding van John Scott (Hyperion CDA66826).
Nataraja (1983): Harrie Starreveld (fluit) en René Eckhardt (piano) (Bridge CD BCD9031). Op deze staan ook *Ritual Melodies* en *From Silence*.
Lotuses: Felix Renggli (fluit), Irvine Arditti (viool), Garth Knox (altviool) en Rohan de Saram (cello) (Auvidis Montaigne MO 782034). Op deze cd staan ook de Strijkkwartetten nr.1 en 2 uitgevoerd door het Arditti String Quartet, en *Scena (1992)* uitgevoerd door Irvine Arditti (viool) en het Nieuw Ensemble onder leiding van Ed Spanjaard.

Het celloconcert gaat op 15 november tijdens de *Matinee op de vrije zaterdag* in het Concertgebouw te Amsterdam in première. Het werk zal worden uitgevoerd door Frances-Marie Uitti en het Radio Symfonie Orkest onder leiding van Thierry Fischer. *Bhakti* beleeft zijn Nederlandse première op 13 december 1997 en zal worden uitgevoerd door het Nieuw Ensemble onder leiding van Ed Spanjaard. Het vierstemmige motet *Dum Transisset Sabbatum* wordt door het Kamerkoor Nieuwe Muziek uitgevoerd op 28 februari 1998.

Wie meer wil weten over Jonathan Harvey kan terecht op de website van muziekuitgever Faber in Londen: <http://www.fabermusic.co.uk/composer.htm> (de zoekopdracht *fabermusic* is voldoende). Veel materiaal voor dit artikel is ontleend aan deze website.